

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора медичних наук, професора Любченко О.В.
на дисертаційну роботу Шмідта Павла Андрійовича «Клініко-
лабораторні особливості перебігу хронічного періодонтиту у
військовослужбовців», подану на здобуття наукового ступеня кандидата
медичних наук за спеціальністю 14.01.22 – стоматологія до
спеціалізованої вченої ради Д 41.563.01 при Державній установі
«Інститут стоматології та щелепно-лицевої хірургії НАМН України»**

Актуальність теми.

Захворювання періодонту – це одна з найскладніших патологій зубощелепно-лицевої системи. Сьогодні вони є не тільки загальномедичною, але й соціальною проблемою, яка є значно розповсюдженою в світі, супроводжується втратою зубів у пацієнтів з несприятливим впливом осередків періодонтальної інфекції на організм в цілому. Запальний процес в періодонті не тільки призводить до поразки навколоверхівкових тканин зуба, але й небезпечний ще й формуванням умов для маніфестних та прихованих запальних осередків, які сприяють сенсibilізації організму.

Верхівкові періодонтити знижують якість життя людей, призводять до тимчасової втрати їх працездатності. Знання клініки захворювання верхівкового періодонтита необхідно, оскільки подібність за окремими симптомами різних форм періодонтитів ускладнює правильну діагностику захворювання.

Недоступність обладнаних умов надання спеціалізованої допомоги у віддалених від центру областях ведення військової служби, часті передислокації, відрядження підвищують важливість профілактики та раннього виявлення вогнищ хронічної інфекції для своєчасної їх ліквідації і, тим самим, попередження ускладнень у військовослужбовців. Також існує необхідність дослідження особливостей клінічного перебігу та патогенезу хронічного періодонтиту у військовослужбовців для розробки конкурентних діагностичних механізмів об'єктивного прогнозування загострення

хронічних періапикальних запальних процесів в умовах відсутності вираженої клінічної симптоматики.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану НДР Державної установи «Інститут стоматології та щелепно-лицевої хірургії НАМН України»: «Удосконалити методи діагностики та лікування хронічного одонтогенного гаймориту» (ДР № 0113U000530), де автор був співвиконавцем окремих фрагментів вищеназваної роботи.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність.

Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Автором самостійно визначено напрям роботи, проведено інформаційно-патентний пошук, відібрана і проаналізована наукова література за темою дисертації, самостійно проведені всі клінічні дослідження, узагальнені та проаналізовані отримані результати, проведена їх статистична обробка, написана та оформлена дисертація. Разом з науковим керівником сформульовано мету та завдання досліджень, основні висновки роботи і положення наукової новизни.

Клінічні дослідження виконані автором на базі клініки щелепно-лицевої хірургії і стоматології та поліклініки Національного військово-медичного клінічного центру «Головний військовий клінічний госпіталь» Міністерства оборони України та на базі кафедри хірургічної стоматології ОНМедУ, біохімічні – на базі біохімічної лабораторії ДУ «ІСЦЛХ НАМН», морфологічні, гістохімічні – на базі кафедри гістології Класичного приватного університету (м. Запоріжжя), імунологічні – на базі лабораторії онкоімунології Національного інституту раку (м. Київ), статистичні – на базі кафедри медичної біофізики та вищої математики ЗДМУ.

Використані методики діагностики, лікування і обробки отриманих результатів співвідносяться з поставленим завданням дисертаційної роботи. Обсяг клінічних досліджень є цілком достатнім, та дозволяє отримати достовірні результати. Наукові положення, висновки і практичні

рекомендації сформовані в дисертації на підставі аналізу проведених досліджень, виконаних на належному науково-методичному рівні, логічно обґрунтовані, об'єктивні і виходять з матеріалів дисертаційної роботи.

Наукова новизна результатів дослідження:

Вперше в Україні проведено дослідження звернень військовослужбовців з хронічним апікальним періодонтитом у Національний військово-медичний клінічний центр «Головний військовий клінічний госпіталь» Міністерства оборони України та встановлено, що кількість солдат строкової служби із загостренням хронічного апікального періодонтиту перевищує кількість офіцерів на 10 % ($73,1 \pm 3,4$ % проти $63,3 \pm 2,9$ % відповідно, $p < 0,05$), а з періоститом – в 1,5 рази (73,1 % проти 48,5% серед офіцерів, $p < 0,05$).

При вивченні клінічних особливостей перебігу хронічного апікального періодонтиту виявлено однаковість клінічних симптомів запалення у військовослужбовців із різними формами хронічного апікального періодонтиту в однаковій фазі перебігу захворювання: у стані ремісії (фіброзний, гранулематозний, гранулюючий) чи у стані загострення (гострий серозний періостит, гострий гнійний періостит, субперіостальний абсцес).

Поглиблено наукові дані про те, що тяжкість клінічного перебігу хронічного апікального періодонтиту не залежить від характеру рентгенологічної картини патологічних змін періапікального вогнища запалення.

Виявлено, що показники клітинного імунітету змінюються залежно від фази запалення хронічного апікального періодонтиту та близькі при різних формах в однаковій фазі перебігу хвороби: при ремісії хронічного апікального періодонтиту середнє відносне значення CD 19+ менше, ніж при загостренні у 1,5 рази ($p = 0,019$), середні значення CD8+ клітин достовірно вище: ($28,8 \pm 7,5$ % проти $25,3 \pm 5,6$ % відповідно, $p < 0,05$).

Вперше встановлено, що фаза перебігу хронічного апікального періодонтиту може бути різною (ремісія, загострення) за однакової

концентрації еластаза-позитивних клітин періодонту: великі показники площі, яку займає еластаза-позитивний матеріал у осередку хронічного періапикального ураження, майже однакові як при ремісії періодонтиту, так і при загостренні: ($13,62 \pm 0,81$ % та $11,70 \pm 0,21$ % відповідно, $p > 0,05$).

Вперше обґрунтовано біохімічні та імунологічні показники для прогнозування можливого загострення хронічного запалення періодонту солдат строкової служби в рамках надання стоматологічної допомоги в умовах військової служби.

Практичне значення отриманих результатів.

Показано, що серед військовослужбовців із періапикальною інфекцією взагалі, і з ускладненим періодонтитом (періоститом) зокрема, превалюють солдати строкової служби, що обумовлює потребу своєчасного виявлення хронічних вогнищ періапикальної інфекції у даної групи військових.

Доведено, що прогнозування імовірності загострення хронічного запального процесу періодонту у солдат строкової служби можливо за показниками CD3+ та CD 19+ загальної крові (при значенні цих показників близьким до 59,4 % і 16,6 % відповідно).

Встановлено, що за показниками маркерів запалення ротової рідини можливо спостерігати за ефективністю терапії хронічного періодонтиту в стані загострення вже на ранніх етапах лікування.

Доведено, що за показником еластази ротової рідини, що дорівнює $0,87 \pm 0,01$, військовослужбовець потребує проведення профілактичних лікувальних заходів для попередження загострення хронічного процесу та розвитку ускладнень.

Впровадження отриманих результатів

Результати дисертаційного дослідження впроваджені в практичну роботу відділення щелепно-лицевої хірургії з отоларингологічними ліжками КНП «Міська лікарня екстреної та швидкої медичної допомоги» (Запоріжжя), відділення щелепно-лицевої хірургії та хірургічної стоматології ДУ «ІСЦЛХ НАМН», клініці щелепно-лицевої хірургії і стоматології НВМКЦ «ГВКГ»

Міністерства оборони України (Київ), Воєнно-медичний клінічний центр південного регіону (Одеса).

Повнота викладу результатів дисертації у наукових фахових виданнях.

За матеріалами дисертації опубліковано 9 наукових праць, з них 4 статі у наукових фахових виданнях України, 2 стаття у науковому виданні Естонії, 2 статті у журналах, 2 тези у матеріалах міжнародних конференцій.

Оцінка змісту роботи, зауваження щодо змісту та оформлення.

Дисертація Шмідта П.А. викладена українською мовою на 166 сторінках комп'ютерного тексту, складається зі вступу, огляду літератури, опису матеріалів та методів дослідження, 6 розділів власних досліджень, аналізу та узагальнення отриманих результатів, висновків, практичних рекомендацій, списку використаної літератури та додатків. Робота ілюстрована 22 рисунками, містить 26 таблиць. Список використаних літературних джерел включає 148 джерел, з них 97 – латиницею.

Дисертаційна робота Шмідта П.А. оформлена згідно з чинними вимогами, написана у традиційному стилі, достатньо ілюстрована таблицями та рисунками.

В анотаціях на державній та англійській мовах представлені основні результати дослідження з зазначенням наукової новизни та практичного значення роботи. Наприкінці анотації наведено перелік 9 публікацій здобувача за темою дисертації.

Вступ дисертаційної роботи викладений на 3-х сторінках та містить усі необхідні підрозділи, зокрема відображено актуальність наукової проблеми, обраної для дослідження, сформульовано мету і завдання дослідження, визначено предмет та об'єкт дослідження, обґрунтовано наукову новизну і практичне значення отриманих результатів.

Розділ 1 Сучасні уявлення про розвиток аспекту хронічного апікального періодонтиту: поширеність етіологічні факторів, особливості патогенезу, клінічний перебіг, методи діагностики,

імунологічні, патогістологічні та біохімічні аспекти (огляд літератури). Структуровано 4 підрозділами, викладено на 17 сторінках друкованого тексту. Розділ присвячено висвітленню низки теоретичних питань у контексті досліджуваного матеріалу. Спираючись на чисельні дослідження авторитетних вітчизняних та світових науковців, дисертант реферує інформацію щодо сучасного уявлення проблематики хронічного апікального періодонтиту в світі та в Збройних силах України. Зокрема, наголошується на необхідності наукових досліджень показників змін маркерів запалення при апікальному періодонтиті, що стане основою для подальших розробок методів неінвазивної діагностики ступенів тяжкості перебігу хронічного запалення навколоверхівкових тканин зуба. Необхідно зауважити, що вказаний дослідницький напрямок не можна вважати вичерпним. Написання розділу характеризується чіткістю структурування, послідовністю та логічністю викладення матеріалу.

Зауважень до розділу не має.

Розділ 2 Матеріали і методи дослідження. Викладено на 10 сторінках друкованого тексту, надано ретроспективний аналіз медичної документації військовослужбовців при зверненні до стоматологічної поліклініки та військового госпіталю, детально описано використані у дисертаційному дослідженні методи діагностики хронічного апікального періодонтиту: клінічного та рентгенологічного обстеження призовників на військову службу та військовослужбовців з хронічним апікальним періодонтитом на різних стадіях (ремісії, загострення), патологоморфологічного дослідження ураженої периапікальної тканини, біохімічного дослідження ротової рідини та патологічно зміненої периапікальної тканини пацієнтів, імунологічного дослідження крові, статистичного аналізу та математичного моделювання. Особлива увага у розділі приділяється характеристиці технічній складовій виконання кожної з описаних методик. Особливості розподілу пацієнтів на групи дослідження.

Зауважень до розділу не має.

Розділ 3 Поширеність основних стоматологічних захворювань у призовників до строкової служби. Викладено на 11 сторінках друкованого тексту. Значна увага приділена оцінці індексу КПВ у солдатів-призовників та визначено, що низький рівень КПВ (3) був відзначений частіше, ніж середній. Інтенсивність, низька і середня, КПВ у призовників на строкову службу визначається за всіма складовими цього показника. У 87,5 % випадків зуби, що підлягають видаленню, раніше проходили ендолікування. Матеріал розділу доповнено таблицями та рисунками.

Зауваження: Розділ 3 не має підрозділів і фактично група призовників до строкової служби є контрольною групою для подальших груп дослідження. Тому вважаю можливим викладення матеріалу розділів 3 та 4 в одному розділі.

Розділ 4 Поширеність апікальної інфекції серед військово-службовців. Викладено на 12 сторінках. Розділ присвячено вивченню частоти звернень та поширеності хронічного апікального періодонтиту серед пацієнтів-військовослужбовців різних категорій, також топографії вогнищ періапикальної інфекції у військовослужбовців. Значна увага приділяється розподілу по групам військовослужбовців з хронічним апікальним періодонтитом на різних стадіях (ремісія, загострення). Так, у ході дослідження було виявлено, що з періапикальною інфекцією достовірно більше осіб без ускладнень періапикальної інфекції (періодонтиту), ніж з періоститом щелеп. Серед військових із періапикальною інфекцією взагалі, та з ускладненим періодонтитом (періоститом) зокрема, виражено домінують солдати строкової служби. Розділ насичений цікавим та інформативними таблицями.

Розділ 5 Особливості клінічного перебігу хронічного апікального періодонтиту у військовослужбовців. Викладено на 14 друкованих сторінках. В даному розділі розглянуто особливості поширеності різних форм періоститу у солдатів строкової служби з використанням індексів КПВ, Гріна-Верміліона, Silness-Loe, РМА, показників глибини пародонтальної кишені, епітеліального прикріплення, рецесії ясен; проведено порівняльний аналіз перебігу хронічного апікального періодонтиту в стані загострення та ремісії, наведені особливості клініко-рентгенологічних особливостей перебігу хронічного апікального періодонтиту у солдатів, проведено розподіл за проявами симптомів при хронічному апікальному періодонтиті. Відмічається погіршення місцевого стану стоматологічного здоров'я у солдатів за всіма показниками при загостренні хронічного апікального періодонтиту як в показниках стану гігієни порожнини рота, так і в розповсюдженні карієсу в порівнянні зі стадією ремісії. Результати дослідження, описаного у розділі, узагальнено у вигляді таблиць. Для показовості представлені рисунки різних видів рентгенологічних досліджень.

Зауваження: В підписах під рисунками з рентгенологічними дослідженнями встановлені діагнози потребують корекції згідно використаної класифікації захворювань.

Розділ 6 Особливості стану клітинного імунітету солдатів строкової служби з хронічним апікальним періодонтитом викладено на 10 сторінках друкованого тексту. В розділі відображені результати дослідження клітинного імунітету периферичної крові 36 солдатів строкової служби з хронічним апікальним періодонтитом, які проходили лікування в НВМКЦ «ГВКГ». Порівняльний аналіз за даними показників клітинного імунітету крові військовослужбовців, що знаходилися на стаціонарному лікуванні у госпіталі із загостренням хронічної періапікальної інфекції і хронічною періапікальною інфекцією без виражених клінічних ознак, показав, що в групі загострення відносно групи ремісії більше виражена реакція запалення

на фоні відносно слабкої імунної відповіді. Згідно з отриманими показниками, що є достовірним і підтвердженими статистично, можна стверджувати про наявність прямого зв'язку з загостренням хронічної періапикальної інфекції у військовослужбовців. Це дослідження проводилось вперше в Збройних силах України серед пацієнтів з хронічною періапикальною інфекцією. Всі зібрані дані відображені в таблицях.

Зауваження: не має

Розділ 7 Особливості патоморфологічних змін у вогнищі запалення у солдатів строкової служби з хронічним апікальним періодонтитом викладено на 7 сторінках друкованого тексту. Розділ містить дослідження патоморфологічних змін та присутності еластази в періапикальних тканинах зубів. Описано морфологічну картину зібраних матеріалів в двох групах: в стадії запалення (гострим серозний, гострим гнійний та субперіостальний абсцес) та ремісії (фіброзний, гранулюючий, гранулематозний). Автор доводить, що великі показники площі, яку займає еластаза-позитивний матеріал, були майже однакові як при безсимптомному перебігу періодонтиту, так і при наявності виражених клінічних ознак загострення. Морфологічні дані вказують на збільшення вмісту еластаза-позитивних структур у цілому, і нейтрофілів, зокрема; безпосередньо відображає прогресування інфекційного процесу, його генералізацію, перехід на навколишні тканини періодонту і кісткові пластинки щелепи. Результати чітко відображені на малюнках, доповнюючи цілісність представленого матеріалу.

Зауваження: не має

Розділ 8 (Особливості біохімічних показників запалення ротової порожнини солдатів строкової служби з хронічним апікальним періодонтитом) викладено на 6 сторінках друкованого тексту. Розділ містить розгорнутий опис комплексного біохімічного дослідження, яке мало на меті

оцінку локальної резистентності порожнини рота пацієнтів-солдатів. Проведено аналіз прооксидантно-антиоксидантної системи (активність каталази, вміст малонового діальдегіду), протеазно-інгібіторної системи (активність еластази) з урахуванням стану клітинних мембран (активність кислої фосфатази) та мікробіоценозу (активність лізоциму). Доцільність вибору методів біохімічного дослідження обґрунтовано належним чином. Результати дослідження, описаного у розділі, узагальнено у вигляді таблиць. Отримані дані підлягали ретельній статистичній обробці, тому їх достовірність не викликає сумніву

Зауваження: не має

.Далі дисертант проводить аналіз та узагальнення отриманих в дисертаційній роботі результатів, робить висновки та дає практичні рекомендації

Вважаю не обхідним в практичних рекомендаціях дати чітку схему прогностичних досліджень та терміни їх проведення .

Також в дисертаційній роботі приведений перелік використаних літературних джерел якій вміщую 146 видань з низ 97 іноземних видань.

Під час розгляду дисертаційного дослідження виникли наступні питання для дискусії:

1. Яку класифікацію стоматологічних захворювань використовували при проведенні дисертаційних досліджень.
2. В який період перебування на військовій службі необхідно проводити діагностичне дослідження, запропоноване в дисертаційній роботі ? Чи потрібно його повторювати, та через який інтервал часу ?
3. Наведіть перелік необхідних досліджень для прогнозування перебігу хронічного апікального періодонтиту у військовослужбовців.
4. Як на вашу думку, чи впливає географічне місце проживання та соціальні умови проживання призовників до строкової служби на

стан порожнини рота та на перебіг хронічного апікального періодонтиту ?

ВИСНОВОК

Дисертаційна робота Шмідта Павла Андрійовича «Клініко-лабораторні особливості перебігу хронічного періодонтиту у військовослужбовців», що представлена на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю 14.01.22 – стоматологія, є завершеним науковим дослідженням, в якому вирішено важливе наукове завдання сучасної стоматології, що полягає у підвищенні ефективності ранньої діагностики тяжкості перебігу хронічного апікального періодонтиту у військовослужбовців при відсутності клінічних симптомів запалення шляхом аналізу імунограми та біохімічного дослідження ротової рідини; на основі отриманих даних змодельовати патогенетичний перебіг захворювання.

Дослідження виконано на належному теоретичному рівні, має значну наукову і практичну цінність, створює умови для подальшого поглибленого вивчення патогенетичних механізмів запальних процесів щелепно-лицевої ділянки.

Кожна зі складових частин роботи реалізує свою чітко окреслену проблему у контексті загального досліджуваного поля, містить детальний аналіз вивчення означеної проблеми із залученням актуальної вітчизняної та світової наукової думки, а також аргументоване осмислення суті досліджуваних явищ.

Тексту рукопису притаманні чіткість структурування, цілісність, послідовність і логічність викладу матеріалу.

За своєю актуальністю, обсягом проведеного дослідження, глибиною аналізу, новизною отриманих результатів, обґрунтованістю та достовірністю висновків і практичним значенням дисертаційне дослідження відповідає вимогам п. 11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі

змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 656 і від 30 грудня 2015 р. № 1159), і її автор заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата медичних наук зі спеціальності 14.01.22 – стоматологія.

Офіційний опонент:

Завідувач кафедри стоматології, терапевтичної стоматології

Харківської медичної академії післядипломної освіти,

доктор медичних наук, професор

Любченко О.В.

